

INTERVJU SA ABDULAH ZENELJI

Priština | Datum: 15. maj, 2018

Trajanje: 92 minuta

Prisutni:

1. Abdulah Zenelji (Intervjuisan)
2. Aurelja Kadriu (Vodila intervju)
3. Donjeta Beriša(Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Aurelja Kadriu: Možete li nam se predstaviti i reći nešto o Vašim uspomenama iz ranog detinjstva? To jest, recite nam nešto o porodici, mestu u kom ste odrasli i malo o kontekstu? Čega se sećate iz detinjstva?

Abdulah Zenelji: Da, interesantno je, rođen sam na selu. Rođen sam pre 66 godina. I što je možda zanimljivo je psihičko stanje moje majke dok je bila trudna sa mnom jer je to odlučilo moju sudbinu u životu, pratilo me je. Zanimljivo je jer je moj otac bio u vojsci tada. Došao je s vojnog dopusta i onda je otišao a moja majka je provela čitavu trudnoću bez svog muža. Naravno, imala je emotivnu vezu sa detetom. Otac se vratio posle sedam ili osam meseci nakon što sam rođen, tako da, bio je zanimljiv period. Deluje kao da me prati u životu, nekako uvek čekajući nešto, uvek, kako da kažem, želeći neku promenu, nadajući se da će biti bolje.

I kad sam napunio četiri godine, preselili smo se u Prištinu iz sela Sibovac kod Lapa. To znači, bio sam stanovnik Prištine od 1956. Sećam se da je Priština tada bila jako zanimljiva. Grad sa iznenađujuće orijentalnim duhom. Tu i tamo se govorilo na turskom i srpskom, albanski je bio jezik seljaka. Ali ja sam imao sreće da živim u vrlo intelektualnom naselju koje se sastoji od ljudi koji su došli iz Đakovice. I zapravo, sudar seoske kulture sa ponašanjem *gjakovara*¹, je bila moja tačka vodilja. Video sam šta je razvoj, video sam šta je intelektualni nivo, savršen jezik, i porodični život je bio... Veliko bogatstvo, u smislu uspostavljanja etiketa i kuhinje.

Zamislite dete sa sela koje je došlo u takav krug ljudi, oni odmah stvaraju drugu tačku gledišta. Imao sam sreće što sam živio blizu biblioteke. Moj otac je čitao. Slao me je da kupim novine, albanske i srpsko-hrvatske, i da ne zaboravimo da govorimo o vremenu Akcije Oružja². Moj otac je imao zanimljivu strategiju, zajedno uz dnevnu *Rilidju*, jer je ona počela da se objavljuje 1958. Znao sam da pišem i čitam pre odlaska u školu. Znao sam albasnki kao i ćirilicu, srpsko-hrvatski sa dnevnim novinama tada, *Borba*.

¹ Odnosi se na ljude iz Đakovice.

² Opšte poznata Akcija Oružja, bila je akcija po nalogu države da se navodno skupi sakriveno/ilegalno oružje Kosovskih Albanaca koja se desila 1955-1956 svuda na Kosovu. Ova takozvana akcija je bio način da se uhapsu i muče kosovski Albanci.

Tada sam krenuo da se interesujem za pristup gradskoj biblioteci Miladin Popović. Sada se biblioteka zove *Hivzi Sylejmani*. Čitao sam literaturu, zadovoljio sam potrebe koje su mi falile. Bilo je kao da je literatura vodila moj život, uvek je punila prazna mesta, vakuum, jer ponekad čovek ne zna šta da radi, pogotovo gradsko dete, lutate ulicama, grad se menja, mnoga naselja se ruše, nova se grade. Takoreći, gde se danas nalazi spomenik Bratstva Jedinstva, sećam se radnji koje su bile tu. Sećam se biblioteke koja je bila tu negde. Stari grad se rušio zajedno sa zanatima...

I čudno je, jer kao dete, bilo mi je žao tih radnji koje sam posećivao sa ocem, na primer, da kupimo odela, cipele ili nešto drugo, a sledećeg dana bi bilo srušeno. I ja sam ih polako čuvao u svom sećanju. Sećanje... Imam sreće što su mi baka sa mamine strane i deda sa tatine prenosili njihova iskustva putem priča, bajki, razna iskustva.

Da ne zaboravim da pomene da je moj deda sa tatine strane bio vojnik u Manastiru u vreme kad je održan Manastirski kongres. Zamislite iskustva, ili priče mog dede koji je bio u Manastiru od 1908 do 1912. što je bilo vreme velikih kulturnih i političkih događaja, vatra Balkana, Prvi balkanski rat. On je bio vojnik Osmanskog carstva. Njegove priče su jako važne za moju kulturnu, tradicionalnu i književnu orijentaciju, on mi je pomogao da obogatim svoje čitanje i da zadovoljim svoj duhovni život.

A sa druge strane, moj deda sa mamine strane je završio najsofisticiraniju školu tada, Madrasa³ u Skoplju. Nikome nije rekao da je bio obrazovan jer je tad bilo jako teško, akcija oružja, Ranković i sve. Ali on je ranije jako puno čitao, bio sam iznenađen kako je taj čovek mogao da drži knjigu pred sobom 24 sata dnevno. Možda su bile verske knjige, jer je bila Madrasa što znači da su to bile verske knjige ali meni kao detetu je to bilo magično. Kakva magija može da vuče nekoga da bude toliko uz knjigu?

I uvek sam imao utisak da se stranica okretala a da je on nije ni pipnuo prstom. Za mene, to je bilo vrlo magično, i jasno se videlo da me vodilo da krenem da čitam. I naravno, uspeo sam u svim svojim budućim naporima tako što sam stvorio viziju, kroz književnost. Imao sam sreće i što sam imao jako dobre učitelje, jako dobre učitelje, da li u Meto Bajraktari, što je bila osnovna škola gde sam završio četiri razreda na albanskom jeziku, onda smo išli u Vuk Karadžić, što je sad Elena Gjika. Mislim, završio sam osnovnu školu.

U tom trenutku sam izneverio svog oca. On je hteo da završim školu, da odem u srednju, da lakše i brže dobijem platu, zaposlenje... Moj otac je bio rudar i on je hteo, pošto je imao neke veze, hteo je da što pre stignem do posla. Naravno, jedina izdaja koju sam počinio je bio nedostatak uspeha na prijemnom ispitu. Povukao sam papire brzo, otišao u *Shkolla Normale*⁴ i upisao se tu.

³ Muslimanska verska škola, jedina škola u kojoj bi nastava mogla biti održana na albanskom do 1945.

⁴ Normalna škola je otvorena u Đakovici 1948. godine kako bi obučavala nastavnike koji su bili potrebni za novo otvorene škole. Sa izuzetkom kratkog intervala tokom italijanske fašističke okupacije na Kosovu tokom Drugog svetskog rata, ovo su bile prve škole na albanskom jeziku koje je Kosovo ikada imalo. 1953. godine normalna škola je bila premeštena u Prištinu.

Bio sam jedan od najboljih učenika u *Shkolla Normale*. Završio sam petogodišnju *Normale* u četiri godine. Bio sam ista generacija kao i Bedžet Pacoli, Jakup Krasnići i mnogi drugi iz *Normale*. Mislim, moj procvat je krenuo u *Shkolla Normale*, jer sam provodio svo slobodno vreme u školskoj biblioteci.

Biblioteka *Shkolla Normale* je bila jedna od najbogatijih biblioteka. Moj pristup čitanju književnosti je bio izvanredan, moj cilj je bio da pročitam sto naslova u jednoj godini. Što je otprilike čitanje jedne knjige za tri i po dana. Oko sto naslova, uključujući knjige od po pet-šest stotina strana, ali takođe i knjige za decu od po pedeset-osamdeset strana. I tada sam krenuo da čitam remek dela Rat i Mir, Ana Karenjina, Američka Tragedija i mnoge, mnoge druge knjige, koje su bile važni vodiči za mene.

Kasnije, naravno, imao sam priliku da učim matematiku. Jako sam voleo nauke. I na moju sreću, bio je poziv iz *Rilindje*, koji mi je promenio život. Ugrabio sam šansu, bio sam prihvaćen u izdavačkom odeljenju, jer je *Rilidja* bila heterogeno preduzeće. Imali su štampariju, novine, časopis i tako dalje. Krenuo sam da radim u izdavaštvu 1973. Zaustavio sam studije, jer je porodici bila potrebna moja pomoć. Jer je nas četvoro braće i četvoro sestara, tako da pored maloh prihoda mog oca kao rudara, bila im je potrebna i moja pomoć.

Onda sam polakao skrenuo moj put ka književnosti. Nisam imao nikakvih problema u književnosti jer sam je znao, čitanje je bila moja strast. Polako smo napredovali u *Rilidji* jer je bilo nekih prilika da se poseti svaka zemlja gde su bili Albanci i da se obnove školske biblioteke, gradske biblioteke. Nije bilo zemlje u bivšoj Jugoslaviji gde su Albanci živeli a da ja nisam kročio tu, deleći knjige tada. To jest, od Ulcinja, do Struge ili Ohrida u Makedoniji.

I tu sam stekao važno iskustvo učenja od ljudi, kultura, raznovrsnosti i duha naroda. Zahtevi koje oni imaju, da li su studenti, zaposleni ili ljudi iz urbanih ili ruralnih okruženja. To je bilo divno iskustvo. I takđe učestvovanje na svetskom sajmu knjiga sa *Rilindjom*, kao što je sajam u Briselu, Frankfurtu, Beogradu, Zagrebu, Ljubljani. To je bila odlična prilika da se vidi drugi način i da se vidi kako svet napreduje sa književnosti, kako svet stvara druge načine da približi književnost. I naravno, raznovrsnost izdavaštva, razni književni prevodi. Imao sam sreće da odem u Albaniju 1979-1980, razmenjujem knjige, uvoz-izvoz. Video sam tadašnju Albaniju. Naravno, to je bilo divno iskustvo jer je uvoz i izvoz knjiga sa Albanijom tokom '70ih uticao na dizanje nacionalne svesti.

Počelo je '68. demonstracijama '68. tada sam bio u školi, u *Normale* i sećam se kako su se stvari odvijale. Onda kasnije '81, kada su naši putevi sa Albanijom bili zatvoreni i jedini način da se sretnete sa albanskim izdavačima je bilo na sajmu u Frankfurtu. Ugrabili smo priliku da se sretnemo sa kolegama na sajmu u Frankfurtu i da vidimo nova izdanja, pogotovo prevedenu literaturu, ali takođe i originalnu narodnu literaturu koju smo naravno podržavali i kultivisali. Mi smo to podržavali, naravno.

Knjige su izdate u Tirani, imali smo ih na Kosovu. Velike knjige Ismailja Kadare⁵, Driteru Agolija⁶ i tako dalje, da ne pominjem druga imena.

I to me je učinilo duhovno bogatim, i uvek sam se trudio da koristim taj nektar i da ga prenosim mojim delom što je bila misija da se deli knjiga u *Rilindji*. Naravno, sledile su teške godine, pogotovo '98-'90. kada se desio aparthejd na Kosovu. Naravno, sa zatvaranjem televizije i *Rilindje*, privatne inicijative i alternative su bile potrebne, tako da sam osnovao prvu albansku izdavačku kuću, *Buzuku*.

Aurelija Kadriu: Možemo li da se zadržimo malo tu, htela bih detaljnije da pričamo o Vašoj porodici? Kakav je bio život unutar Vaše porodice?

Abdulah Zenelji: Naravno, s time što sam proveo većinu svog života na selu, bavili smo se patrijarhalnom porodicom sa mnogo članova, mnogo generacije koje žive zajedno, to jest, baba i deda, otac, stričevi, ujne na primer. Velika porodica sa puno dece, kažem vam, četiri brata i četiri sestre. Naravno, bilo je ispunjeno u smislu, uvek ste se kretali, uvek je bilo buke u pozitivnom smislu reči. I ja vidim to kao pozitivnu stvar, jer danas, kao što možemo videti u svetu, čovek ima problem sa samoćom. Ako je bilo nečega pozitivnog u vezi patrijarhalnih porodica, to je bilo to, da niko nije bio usamljen. Imali smo nešto s čime smo ispunjavali živote, i bilo je razilaženja, neslaganja, svađa.

Jer, ne smemo da zaboravimo, uvek je bilo svađa među generacijama, pravila su stroga, pravila, da ne kažem porodična diktatura, ali je bilo kretanja, odvijanja unutar tog... Kažem vam, imao sam sreće u tok porodici, čitale su se knjige, tako da je to otvorena prilika za razoj.

Donjeta Beriša: Koliko je bilo dece?

Abdulah Zenelji: Izvinite?

Donjeta Beriša: Koliko je bilo dece?

Abdulah Zenelji: Četiri brata i četiri sestre, mi smo živi, dvoje... Jer je moja majka rodila desetoro dece, dvoje je rođene posle mene su umrli zbog okolnosti i možda je tada moj otac pomislio da nešto nije u redu na selu, pa je odveo porodicu i preselili smo se u Prištinu. Četiri brata i četiri sestre, svi smo živi, nosimo se sa svakom prilikom koja nam se pruži. Jedini ja radim u izdavaštvu. Ali to je dobra stvar, jer moj otac, nek počiva u miru, bio je veliki vizionar, čak i sa prilikama koje je imao, sa svim preprekama, jer s obzirom da je rudar, imao je zdravstvenih problema. Pluća su mu bila puna uglja, patio je puno u poslednjem delu svog života, patio je 17-18 godina. Ali takav je život!

⁵ Ismail Halit Kadare (1936-) je albanski novelist, pesnik, esejista i dramaturg. Bio je vodeća književna figura u Albaniji od 1960ih. Fokusirao se na poeziju do izdavanja svog prvog romana "General mrtve vojske" koji ga je učinio poznatim van Albanije.

⁶ Dritero Agoli (1931-2017) bio je albanski pesnik, političar i bivši predsednik Albanske lige pisaca i umetnika. Studirao je u Lenjingradu u Sovjetskom Savezu. Uglavnom je pisao poeziju, uz pisanje kratkih priča, eseja, predstava i romana.

Ali u tom stanju, on je uspeo da podrži moje tri sestre u njihovom obrazovanju, one su diplomirale, i takođe nas troje, moja braća i ja smo uspeli da diplomiramo zahvaljujući njegovoj skromnoj plati. Mislim, on je bio veliki vizionar, uspeo je podrži naš razvoj sa svim tim problemima. I naravno, ja nisam nametnuo tako nešto mojoj deci, imam šestoro dece, četiri sina i dve ćerke.

Venčao sam se u najtežoj godini za Kosovo, u sred događaja 1981. I otada, četiri sina i dve ćerke su nastali. Ponosan sam na svoju decu što su našli način da napreduju bez ikakvog pritiska s moje strane. Oni su svi vezani za stvari koje imaju veze sa knjigama i kulturom. Najbolji deo je to što su moje ćerke nezavisne, jedna od njih je završila master studije u Nju Jorku pre dve godine i sad radi na doktorskim studijama. Uspela je tamo zbog svog rada i privrženosti i savšenog znanja engleskog jezika.

I sa doprinosom koji je postigla u udruženju gde je pomagala zajednici u Kosovo Polju. Znae kakve su zajednice na Kosovu. Njena organizacija je bila počastvovana nagradom iz Evropske Unije. Evropski poverenik, Štefan File, joj je lično udelio nagradu tokom zajedničke aktivnosti sa sličnim organizacijama iz Crne Gore, Srbije, Makedonije, Albanije i Kosova. Dužnost je roditelja da pomogne koliko može, ali ja vidim po mojoj deci da je to generacija sa jasnom vizijom i sa sopstvenim načinom napredovanja. To je dobra stvar. To je dobra stvar jer sa, kako da kažem, iz patrijarhalnog života ili konvencionalnog društva, stiglo se dovde za vrlo kratko vreme, i mi pratimo trendove. To je omogućno uz pomoć međunarodnih glumaca posle '99. uz šanse da smo otvoreni, sa napretkom.

I šta se dešava, naravno da sledi nezavisnost. Naravno, ja podržavam te borbe, ne treba nikad da očekujemo od države, inicijativa treba da krene od sebe. I uspeh, da li u polju izdavaštva ili porodičnih odnosa, ili uključivanju dece, to ne zavisi od države nego od inicijative. Ako imate inicijativu, viziju i podržavate tu viziju, vi ste spremni da se žrtvujete za nju, naravno da sledi uspeh. I tu ja vidim pozitivni deo, možda je i to iskustvo od moje porodice, kao što sam rekao, teškog života mog oca i babe i dee... sve dok nismo iskusili aparthejd, kad smo otpušteni sa poslova i naterani da radimo nešto...

Donjeta Beriša: Možete li nam reći nešto više o tom periodu, mislim, kada su Vas otpustili i...

Aurelja Kadriu: Ja bih se zadžala još malo, rekli ste nam da Vam je otac bio rudar, a Vaša majka...

Abdulah Zenelji: Majka, moja majka, čudno je... Sve majke su dobre, naravno i mi imamo veliko poštovanje [za njih]. Moja mama je imala desetero dece ali je takođe i volela čoveka, žrtvovala se za tog čoveka, odgajila osmoro dece. Ona je doprinosila za tu decu da budu uspešni, iako je ona sama bila nepismena. To je bilo čudno. Ona je bila majka vizionar, majka je podržavala svoju decu. Nikad nisam čuo lošu reč od svoje majke, da li pritiska ili ne...

I to je nešto jko pozitivno jer na kraju dana, sve majke tog vremena su bile takve. One su preživlele svašta. Otac moje mame je bio jako poznat. Ali ona je postala siročić jako rano, i uvek je punila tu prazninu usphom svoje dece, sa doprinosom koji je imala u uspehu svoje dece. Mi smo joj mnogo dužni. Možda je to bilo ono što me nateralo da napišem dramu za Majku Terezu, ali u stvari, moja

majka je bila uzor za moju inspiraciju. Naziv drame je *Nana lutet per ne* [Majka se moli za sve nas]. Sve majke se mole za svoju decu.

Ja sam to shvatio kao sinonim za život i rad Majke Tereze, drama koja... Moram da pomenem da je Safeta Rogova⁷ podržavala mene jako puno. Jer kad je preminula Majka Tereta 1997, hteo sam da obeležim godišnjicu njene smrti 1998. nečim više i tako sam smislio da napišem dramu za Majku Terezu. Uslovi su bili jako teški, ostao bih duže u tom periodu '90-'99. Vrlo težak period, vrlo težak. Mi smo masovno otpušteni, ljudi su odlazili, išli su u inostranstvo. Kosovo se praznilo, mislim, skroz nove okolnosti, i čovek mora da se snađe u takvim okolnostima. Ili, da kažemo, kad je krenulo bombardovanje, nasilna izbacivanja iz kuća, marš na Blace. Nedelju dana u Blacu. Nismo znali šta se dešava, ali je bilo zadovoljstvo svakako jer smo preživeli teror. Nedelju dana u Blacu nismo znali šta će biti s nama.

Aurelja Kadriu: Ići ćemo tamo gospodine Zenelji, ali mi ovo deluje da je jako zanimljivo, htela bih da se zadržimo još malo. Vrlo je zanimljivo kad ste pomenuli priče Vaših baba i deda, rekli ste da ste odrasli uz priče Vaše babe i dede, to me je zainteresovalo, možete li nam reći još detalja?

Abdulah Zenelji: Da...

Aurelja Kadriu: Čega se sećate od tih...

Abdulah Zenelji: Ovo, problem... Albanski narod je jako zanimljiv, otkad su im zabranjene škole, čitanje i pisanje, neke prilike koje su bile besplatne okolnim zemljama su bile zabranjene Albancima. Da ne zaboravimo naredbe Osmanskog carstva da ne puštaju Albance u škole, i 1912. kad je Kosovo nepravedno predato drugoj teritoriji. To je sve doprinelo stvaranju iznenađujuće nepodnošljive situacije za Albance, ali kao što vidimo, narod uspeva da prevaziđe takve stvari.

I životna filozofija, kako da kažem, najbolji način da se protumači ono što se dešavalo mlađim generacijama je bio putem narativne filozofije naših baba i deda. I naravno, albanski narod je jedan od nekoliko naroda koji su uspeali da... Jer ja, da kažemo da imamo početke književnosti od Odiseje i Ilijade, ali ja sam o njima čuo preko priča mojih baba i deda. Iako je moj deda sa tatine strane bio nepismen dok je moja baba sa mamine strane bila, kao što sam rekao, obrazovana, on je znao filozofiju i čitanje i pisanje. Naravno, imao je tada osmanski alfabet a ne arapski, nego osmanski. Njegova biblioteka je bila bogata i...

Ali to je bio jako težak period, i da ne zaboravimo vreme Aleksandra Rankovća. On je oklevao da kaže sve direktno jer mu nije bilo dozvoljeno, inače bi bio ubijen. Iznenadio sam se kako su uspeali da prežive taj teško period aparthejda. I kroz priče, filozofiju, metaforu i književne figure je uspeo da nam kaže da treba da radimo danonoćno da izbacimo đavola iz kuće. Jer đavo ne postoji samo u

⁷ Safeta Rogova je intervjuisana za Oral History Initiative u junu 2012. godine. Možete naći njen intervju koristeći ovaj link: <http://oralhistorykosovo.org/safete-rogova/>

religioznom diskursu. Verska filozofija je jako povezana sa pragmatičnom. I tako smo uspeali da sačuvamo te trenutke.

Aurelja Kadriu: Kakve književne figure, kakve metafore...

Abdulah Zenelji: Kako da se izbaci đavo, kako se boriti protiv đavola. Kako da ga pametno smaknete, one loše. Kako da se borite protiv đavola, kako da ugledate đavola. I mislim, kroz ove priče i bajke koje su iznenađujuće... oni su ih ili improvizovali ili su se prenosile s kolena na koleno. I to je imalo uticaja na razvoj moje mašte i interesa ka književnosti, ka pisanju romana, literatura. Uspeo sam da...

Aurelja Kadriu: Sećate li se nekih od tih bajki?

Abdulah Zenelji: Da, bajke... Na primer, mit o Odiseji, o Kiklopu, čuo sam od mog deda. Imao sam sedam godina kad sam naučio o tome. Jednooki čovek, kako ide noću i sve to. Čuo sam priču o Odiseji od mog dede prvi put. Kad sam kasnije čitao Ilijadu, iznenadilo me kako svi delovi Ilijade... To govori o nečemu jako zanimljivom, jer čak i nauka govori o tome kako naše poreklo dolazi od vrlo razvijene kulture, koja je kasnije uništena raznim napadima, okupacijama, ratovima i... Da ne zaboravimo, takođe je bilo epidemija, zemljotresa, bilo je vremena kad su čitave civilizacije uništene ali nešto iz filozofije se prenosilo s kolena na koleno.

Tako da sam čuo delove cele Grčke i Latinske antičke književnosti od mog dede, od obojice. I naravno, *oda*⁸, što je bila cela druga filozofija jer smo išli na selo iz grada zbog raznih prilika, venčanja ili drugih događaja, i tu je bilo pravilo *ode*, svako je slušao pametnog čoveka, njegove priče i iskustva. A mi deca smo bili u jednom uglu, negde iza vrata i bili smo ponosni što nam je data prilika da slušamo sve te pametne stvari koje su se govorile... U stvari, *ode* su bile univerziteti tog vremena.

Znate da je Anton Çetta⁹ skupljao narodne priče iz Drenice tada, i ako dobro proučite to, to je jedna izvanredna filozofija sa zagonetkama... Na primer kad nije bilo struje, noć je nastupala ranije i nismo znali kako da je provedemo, pa smo slušali razne zagonetke, igrali smo igre i slušali razne priče, mislim zagonetke. To je bio svet u kom ste morali da popunite vakuum, vreme. Sad ga punim Facebook-om. Sposobni smo da pređemo ceo svet u manje od pet minuta. Život je bio sporiji tada. Ali je bio i ispunjeniji nekako.

Mi smo živeli kroz te priče, događaje, sa razvojem mašte. Tako da, imao sam sreća da budem deo porodice gde je brz razvoj stvaranja i pripovedanja umova ljudi, kao što kažu. I valjda sam odatle dobio inspiraciju da morate biti uspešni i da tražite uspeh u svom radu. Morate da kopate i gazite ka uspehu. Morate da radite nešto vredno vašeg naroda. Prvo vaše porodice, vašeg *rreth*¹⁰ i vaših ljudi. I naravno sećam se književnih večeri, dobrih priča iz *Shkolla Normale* ali i iz osnovne škole. I tada vi to vidite, kad učitelj proveri šta ste napisali i bude iznenađen.

⁸ Muška odaja u tradicionalnom albanskom društvu.

⁹ (Anton Četa) (1920-1995), naučnik folkloru i vođa pokreta Pomirenja krvnih osveta.

¹⁰ *Rreth* (krug) je društveni krug, uključuje ne samo porodicu već i ljude sa kojima je pojedinac u kontaktu. Mišljenje kruga je ključno u definisanju svoje reputacije.

I onda dođe i kaže: “Ko je ovde osoba X”? “Što”? On kaže: “Napisao si prelepu priču. Imaš jako lepe rečenice...” To je bio rezultat iskustva sa mojim dedama, iskustvo sa selom, sa gradom, kad sam došao i video... I svi ti opisi, da kažemo, kad se staro ruši radi novog, što je bilo... Te stvari su bile prelepe, artisani. Priština je imala neverovatne artisane tokom ‘50ih...

Aurelja Kadriu: Koje godine? Koje godine?

Abdulah Zenelji: 1956. na primer, tri godine pre nego što je sagrađen spomenik koji se zove Trougao.

Aurelja Kadriu: Možete li nam reći, živeli ste u zajednici na selu. Da li se cela porodica preselila u Prištinu, kao zajednica?

Abdulah Zenelji: Naravno, prvo smo živeli u Prištini u maloj sobi koju smo iznajmljivali, bili smo mali. Bio sam tu ja i moja starija sestra. Ja sam najstariji od dečaka a moja sestre su rođene kasnije. Bio sam drugo dete u mojoj porodici. Kad smo došli u Prištinu, bila je mala soba, sećam se kao da je bilo danas, bilo je negde iza pruge. Ostali smo pe-šest meseci u toj kući. Bilo je nekih problema sa gazdom, desila se pljačka. Mi smo bili na selu na venčanju ili nečemu i onda je došla policija da vidi šta se dešava, jako sam se uplašio kao dete, mislim, tad sam bio mali, imao sam pet-šest godina. Bio sam prestravljen od policije. Još mi nije jasno da li su oni došli zbog pljačke ili zbog akcije oružja jer naši roditelji nisu hteli da nas plaše zbog političkih problema tada.

I da ne zaboravimo, ja pominjem nešto jako bitno, rekao sam to i na početku. Kad sam došao u Prištinu tada, mnogi ljudi su govorili turski, kao neki sleng. A cilj je bio da nestane albanski identitet, mislim, to je bio potez moći. I imalo je veze sa porodicom, tetka mog oca, to jest, sestra moje babe je tada živela u Prištini, i njeni sinovi su bili vizionari, pa su napustili Kosovo 1962, otišli su u Tursku. Do 1962. sam mogao pričati na turskom. Jer me jako interesovalo naselje, o čemu su pričali. Čak su i psovali one koji su sa sela, rugali su nam se. Nismo tretirani kako treba. I morali smo da trpimo to, jedino kroz kulturu, kroz čitanje smo mogli da prevaziđemo te norme koje su stvorile konvencionalne porodice Prištine sa elegancijom. Ali nije prošlo puno vremena kad se sve promenilo. Sve se promenilo tako brzo.

Aurelja Kadriu: Da li ste se preselili u Prištinu kao nuklearna porodica, samo Vi i roditelji?

Abdulah Zenelji: Samo uža porodca mojih roditelja, i onda smo se selili iz jednog naselja u drugo, do sada smo promenili pet kuća. Iznenadujuće, patim od nedostatka prijatelja iz detinjstva, jer kad menjate pet naselja, taman kad steknete prijatelje, preselite se u drugo naselje i morate da ostavite prijatelje iza vas...

Aurelja Kadriu: Koje je bilo prvo naselje?

Abdulah Zenelji: Prvo naselje je bilo ono iza pruge. Tada se zvalo *Kolonia e Re* [Nova Kolonija]. Bilo je samo nekoliko kuća iza pruge. I...

Aurelja Kadriu: Kakvo je bilo to naselje?

Abdulah Zenelji: Naselje pridošlica. Zvalo se *Kolonia e Re*. Bili smo iznenađeni, na srpskom se zvalo Nova Kolonija. Bilo je tačno iza naselja, preko mosta koji vodi za Podujevo. Bilo je samo par kuća tamo. Onda smo živeli kod osnove škole Meto Bajraktari, to je bilo treće naselje, onda kod pijace, devet godina. I odale smo se preselili ovde gde trenutno živim.

Aurelja Kadriu: U Ulpijani?

Abdulah Zenelji: Ne. Kod pijace. Glavna pijaca Prištine, kod televizijske stanice. Mislim, pamtim to skroz drugačije. Neki delovi zgrade televizije, ne samo kod centra televizije, nego i u drugom delu... Sećam se još jedne pijace tu, čitac drugi prostor pijace. Ta pijaca je bila jako dobro organizovana. Uvek govorim o 1957, '58, '60. A onda kasnije je autobuska stanica u toj oblasti. Tačno gde je pijaca, između zgrada televizije i pijace. Bilo je...

Aurelja Kadriu: Tokom kojih godina je stanica bila tu?

Abdulah Zenelji: Bilo je oko '67-'68 do oko '77-'78, da.

Aurelja Kadriu: U kojim naseljima ste živeli posle toga?

Abdulah Zenelji: Onda Taslidže, gde trenutno živim. Mislim, celo novo naselje. Kad sam išao u *Shkolla Normale* nije bilo kuća u Taslidžeu. Čak smo se plašili da idemo tamo noću jer je bilo kao pustinja, nije bilo ničega u tom delu.

Aurelja Kadriu: Možete li nam reći o tom seljenju u gradu? Jer ste izgleda doživeli iskustvo...

Abdulah Zenelji: Da, da, vidi se. Pričam vam o tome jer zbog tog seljenja imam neke komplekse jer nemam prijatelje iz detinjstva i to je čudno. Ali sam ja to ispunio, kao što sam rekao, sa književnosti. Knjige su popunile prazninu stvorenu nedostatkom prijatelja... Jer čoveku uvek fali nešto, materijalno ili bilo kakve vrste. Da ne uzlazimo dublje u dečiju filozofiju koja ima više zahteva. Jer nije lako biti sin rudara i suočiti se s velikim razlikama u razvoju i poreklu, ili ne znam ti čemu.

I ja sam popunio praznine književnošću. Koegzistirao sam sa likovima iz knjiga, slagao sam se dobro sa likom iz Nju Jorka, likom iz Amerike, likom iz Australije. Sa usamljenim Robinzonom Krusoom gde je živio i ispunio svoj život. Tada sam čitao dosta knjiga, vodiča, avantura, kretanjima po moru. Mislim, učio sam o morskom životu iz knjiga i voleo knjige poput *Koralno ostrvo*, ili... Bilo je nekih knjiga mađarskog putopisca, Tibora Sekelja. Čitao sam o amazonskim avanturama od njega. Mislim, indijanski svet, ljudi različitih plemena koji su živeli u raznim delovima amazonske džungle. Mislim, to sam iskusio kao desetogodišnjak, dvanaestogodišnjak i bilo je nešto neverovatno.

Vidite svet ranije, knjige su bile nama što su društvene mreže za ljude sad. Postoji jako zanimljiv naslov Tibora Sekelja, vrlo interesantan avanturista, to je Gde je stigla civilizacija, ili *Kon Tiki of Thor Heyerdahl*. On je bio avanturista koji je radio nemoguće na okeanima, da vidi da li čovek može ići sa

jednog kontinenta na drugi u samo drvenom čamcu. Mislim, takve avanture su me ispunjavale kad sam bio mali. Bio je jako dobar osećaj, osećao sam se jako prijatno. Zadovoljavalo je moje potrebe koje su falile, moji prijatelji, novac ili...

Onda se pojavio skroz drugačiji svet, bilo je puno potražnje i želje da gledamo filmove. U to vreme bilo je toliko nereda ispred bioskopa koje smo imali. Mislim *Kinema Rinia* [Omladina], *Kinema Vllaznimi* [Bratstvo] i *Kinema e Armatës Popullore* [bioskop narodne armije], koji se zvao APJ.

Aurelja Kadriu: Gde su se nalazili ti bioskopi?

Abdulah Zenelji: *Vllaznimi* je bio gde je trenutno APJ. *Rinia* je ovde ispred {pokazuje ka prozoru} ispred Qafe. Dok je APJ gde je pre bio UNMIK, valjda su ga ponovo otvorili. Desilo se da sam šetao jednog dana i video neke ljude tu, dobro sam se osećao. Dobro se sećam tog bioskopa. Oni su nas vodili na razne simfonije, koncerte... I razne pozorišne predstave. Pratio sam pozorište kao dete. Mnogo sam ga voleo.

Aurelja Kadriu: Kakvi su se filmovi prikazivali tada...

Abdulah Zenelji: Bilo je filmova... Najbolji svetski filmovi bi se prikazivali tu. U to vreme su bile zanimljive indijanske avanture, *Vinetu* na primer, *Vinetu* je takođe bila i predstava. Sećam se još nečeg zanimljivog u vezi tog vremena. Da vidimo, šetao bih po gradu danju i video bih reklamu da se prikazuje Tartuf, pričamo o 1962. godini, imao sam jedanaest godina tada. Otišao sam da kupim kartu i da pogledam predstavu.

I jako me interesovao Molijerov Tartuf, sedamnaesti vek, sredina sedamnaestog veka. Duga kosa {pomera ruke kao da dira svoju dugu kosu} francuske aristokratije. Za mene, to je bio ceo novi svet, vrlo interesantno. Naravno, možda je tako zbog vremena Bitlsa i razvio sam divljenje prema dugoj kosi, zato imam dugu kosu otada (smeši se).

Drugi deo

Abdulah Zenelji: A to su '60e, zapravo pričam o '61, '70ima, o tom vremenu, koje je bilo vreme velikih događaja, da li muzički ili kinematografski trendovi. Imao sreće što sam imao priliku da vidim mnogo dobrih pozorišnih predstava u pozorištu Prištine. Gledao sam generaciju izvrsnih glumaca kao dete. Katarina Josipi na primer, bila je odlična. Takođe sam pratio Radio Prištinu, bilo je audio drama adaptiranih za decu, puštale su se svake nedelje ujutru u 8 časova. Slušao sam ih strastveno, bilo je divno. Onda srećni sati sa komedijom, obožavao sam ih. Ja sam veliki obožavatelj komedije, satire, jer se čovek ispunjava komedijom i satikom, tako se stvara optimizam.

Aurelja Kadriu: Kakva vrsta komedija je bila tada? Na radiju...?

Abdulah Zenelji: Da, na radiju. Bilo je vrlo interesantno, sat komedije svakog dana... Svake nedelje uveče bio je sat komedije, *Mixha Ramë* [Ujka Ramo], kog je glumeo Fitim, Fitim [Fitim Domi].

Aurelja Kadriu: Koje godine?

Abdulah Zenelji: Od '67, '68. dok radio nije zatvoren nasilnim merama. Postojao je srećni sat, radio je imao druge važne emisije. Bilo je pesničkih varijacija, takođe je bila i radio drama, mislim da se prikazivala svakog četvrtka ili petka. Ali je takođe bila i emisija *Variacione Poetike* [Pesnička varijacija], čitale su se bajke za decu, slušao sam ih strastveno. Safeta Rogova prelepo je čitala bajke za decu u 8 sati uveče godinama, i obično su uspavljivale decu. Baš kao što je tada bio trend da se prikazuju animirani filmovi pre vesti tako da bi deca išla i gledala pre spavanja.

Naravno, dolazak crno bele televizije je bio neverovatan događaj. Ali pored pozorišta i filmova, isto se sećam kad sam čitao *Rat i Mir* tokom *Normale*, i onda je bio film zasnovan na *Ratu i Miru* i došlo je mnogo ljudi da gleda, napravili su ga Rusi ali bio je odličan. Napravili su ga iz dva dela koji su zasnovani na osnovu četiri toma romana, to je bilo nešto neverovatno. Tolstojeva umetnost pisanja je stavljena, kako da kažem, na ekran, da se gleda. Bilo je jedno od najboljih čuda koje sam doživeo kao učenik *Normale*, *Rat i Mir* je to. Bilo je i drugih filmova naravno, ali jedan je ostao u mom sećanju kao suprotstavljanje Napoleonu, ratu, spaljivanju Moskve, likovi, Nataša, Andrei, Pjer Bezukov. Mislim, to su velike stvari koje ostaju u sećanju ali i uspostavljaju čovekov... Vidite gde je svet, stvorite viziju sukoba, ratova, žrtava, spaljivanja čitave Moskve.

Na primer, Kutuzova strategija, ruskog generala, kako je izdao ratnog genija poput Napoleona i tako dalje. Mislim to su mali segmeti koji postepeno stvaraju mozaik formiranja ličnosti osobe koja je srećna zbog uspeha u umetnosti i slično. Kao što sam rekao, bilo je pozorište, bioskop i književnost, ali književnost ima centralni deo. Ali isto i druge delove, figurativne umetnosti na primer, Kosovo je tada imalo odlične slikare, još uvek ima. Slikanje zahteva napredak, jer slikanje, kao muzička kompozicija, ne zahteva prevod. Oni vrlo lako dolaze do konzumera, do onog koji doživljava i gleda ih ih raznih galerija. Slici nije potreban prevod, ona je to što je, vidite je vizuelno.

U to vreme je bio odličan učitelj u *Shkolla Normale*. Enđel Beriša¹¹, Kadruš Rama¹², Sulejman Cara, oni su bili slikari tog vremena, vrlo zanimljivo. I ova ostala umetnička dela popunjena mozaikom, kao što sam rekao, estetskog zadovoljstva koji čovek mora da iskusi, da li u mašti ili u svojoj stvarnosti koji gledju svakog dana.

Aurelja Kadriu: Kako biste opisali iskustvo života između dve stvarnosti, fizičke i one u knjigama?

Abdulah Zenelji: To je suština nezadovoljstva s kojim se čovek suočava zbog nekih stvari koje se dešavaju u njegovom životu, jer u životu, ne ide sve dobro. Ima teških trenutaka, ali ti trenuci se kompenzuju u drugim delom. Mislim, nekad se nerealne scene dešavaju u našem stvarnom životu koje

¹¹ Engjëll Berisha (1926-2010), takođe poznat kao Befre, bio je albanski slikar sa Kosova. Berisha je rođen 1926. Peći, Kosovo. Diplomirao je na Univerzitetu Beograda 1954. Bio je član Akademije figurativne umetnosti Kosova.

¹² Kadrush Rama (1938) rođen je u Podujevu, Kosovo. Diplomirao je na Akademiji figurativne umetnosti u Zagrebu 1966. Dobio je master diplomu u Zagrebu in 1970. Bio je slikar i profesor slikanja na Akademiji umetnosti u Prištini.

čovjek ne može ni da zamisli. Trenuci očajja, teški trenuci, trenuci nezadovoljstva se dese i naravno čovjek mora biti pragmatičan i zadovoljiti život. Mora zadovoljiti život uz prijatelje, uz one kojima je blizak, uz pozorište, film, sve, slobodan život. Za divno čudo, ja nikad nisam voleo odmore, nisam znao šta znači odmarati jer se ja odmaram čitajući, radeći i postizajući. Mislim, to mi je uvek na umu i to mi pruža zadovoljstvo.

Sada ja sam star, vrlo staro doba moram reći, u penziji sam, vidim uspehe moje generacije, mog naroda. Više ne postoji grozna diktatura bivše Jugoslavije i Albanije. I naravno, čovjek ne treba da očekuje od države, mora postojati inicijativa, ljudi se moraju kretati napred i mora imati svoju viziju i raditi ka ostvarenju iste. Ako ne radite za svoju viziju, niste uradili ništa, niste zapravo ništa uradili. To je najbolji deo stvarnosti i raznolikosti koje Balkan ima, kako da kažem, kulture, sudara kultura, uvek ima prostora za pozitivne stvari, uvek ima mesta da poštujemo i volimo jedni druge. I valjda sam zato zavoleo književnost.

Takođe sam čitao i srpsku književnost bez ikakvih kompleksa, čitao sam književnost okolnih naroda, Grčke, Turske na primer. Ali naravno, francuska i engleska-američka književnost tu bile centar svega, i da ne isključimo druge velike književnosti, španska sa Doh Kihotom je nezamenjiva, bilo je veliko zadovoljstvo za mene što sam imao šansu da čitam to kao učenik *Normale*, i mnoge druge književnosti. Takođe sam pomenuo rusku književnost na početku, velika književnost 19. veka sa Tolstojem, Dostojevskim, Puškinom, obožavam Puškina.

Aurelja Kadriu: Izgleda da imamo nešto zajedničko, i ja volim Puškina puno.

Abdulah Zenelji: Bio je divan! Evgenije Onjegin mi je dat kao poklon za prvi razred *Shkolla Normale*, brilijantni prevod Lasguša Poradecija¹³, Lasarguš. To je nešto divno, to ispunjava čoveka, čovjek mora da se pronade, mora naći šta mu nedostaje i da popuni taj deo.

Aurelja Kadriu: Možete li nam pričati o osnovnoj školi, koje godine ste krenuli? Čega se sećate iz tog vremena?

Abdulah Zenelji: Krenuo sam 1959. Škola je bila jako blizu moje kuće, i krenuo sam dve nedelje kasnije jer je bila neka aktivnost ili nešto na selu i dve nedelje kasnije je bilo nešto potpuno novo. Nov krug, učenici iz raznih naselja i... Ali ja sam bio čudne sreće, promenio sam nekoliko učitelja u prvom razredu i u stvari, moje sećanje na prvog učitelja je isto kao i za učitelja iz drugog razreda. Sećam se nje, imao sam sreću što sam imao dobru učiteljicu, dugujem dosta Bakizi Brovini. Dugujem joj dosta, ona je primetila moje književne afinitete, moju želju za odvajanjem od seoskog života i da postanem nešto drugo. I ona je primetila detalje koje razlikuju ljude, dugujem joj puno, dužan sam Bakizi Brovini, koju smatram za mog prvog učitelja.

Posle toga bila su još četiri razreda u školi Elena Gjika. Oni su primetili moje afinitete ka književnosti i matematici takođe. Moja učiteljica je bila Fahrije Šita koja je bila grozna u smislu, bila je jako zahtevna

¹³ Llazar Sotir Gusho (1889-1987) bio je albanski pesnik i pisac poznat pod pseudonimom Lasgush Poradeci.

ali joj to opraštam jer je uspela u tome da svaki učenik shvata matematiku. Jer ako sam uspešan danas u mojim izdavačkim aktivnostima, to je sve zahvaljujući matematičarima. Onda takođe i Vedihate Mćiju, predavač albanskog jezika i književnosti.

Aurelja Kadriu: Kakav je bio obrazovni sistem da ste prešli u Meto Bajraktari posle četiri razreda...

Abdulah Zenelji: Eh, pa nije bio, mislim, posle četiri godine nije više bilo časova na albanskom u Meto Bajraktari tako da su albanski časovi premešteni u Vuk Karadžić, ili danas Elena Gjika. Turski razred bi nastavio u Meto Bajraktari do petog-šestog razreda. Mislim, tako se pravila razmena i odlazak u drugu školu je bilo nešto drugačije. Imam neki nedostatak, kao što sam rekao ranije, nakon završetka osnovne škole, većina mojih prijatelja su otišli u gimnaziju i ja sam zaostao zbog problema kojeg sam imao u zanatskoj srednjoj školi u Obiliću, što sam izdao oca, ali mi je on oprostio. I onda *Normale* naravno, bio sam jedan od najboljih učenika *Normale*.

Aurelja Kadriu: Išli ste u *Normale* odmah posle osnovne škole?

Abdulah Zenelji: Posle osnovne škole, idete tu i prijavite se kao za srednju školu, ima prijemni ispit. Čak se sećam da sam uhvatio poziv u zadnji čas, jer sam već išao u zanatsku srednju školu...

Aurelja Kadriu: Kakav zanat...

Abdulah Zenelji: Bio je zanat, tada kad je bilo rudnika, uvod u elektrane. Trebali su im profesionalci u tom polju, ne znam, da rade sa gvoždem... nije bila stvar rugaranja, ali ja sam bio knjiški crv. Formiran sam pozorištem, bibliotekom i svime, tako da je bila tragedija da krenem da radim nešto što mi ne pruža zadovoljstvo. I slagao sam oca, rekao sam da nisam uspeo da položim prijemni, uzeo sam papire i upisao se u *Shkolla Normale* jer je to jedina škola koja je još imala otvoren poziv.

I kad sam otišao, kažem ovo bez imalo skromnosti, kad su teme došle, da li albanski jezik i književnosti ili matematika, imao sam odgovore u pet minuta. I učitelji koji su nas nadgledali, mislili su da izlazim u znaku protesta. "Ne, ja sam završio"! Tako da iz krajnosti nepolaganja, otišao sam u drugu krajnost, završio sam zadatke iz albanskog jezika i književnosti i zadatke iz matematike u pet minuta. I onda nisam imao problema u *Normale*. Oni iz moje generacije znaju koliko sam doprineo dok sam išao u *Shkolla Normale*.

Aurelja Kadriu: Koje godine ste bili u *Normale*?

Abdulah Zenelji: 1967-'68, prva godina, to je pre pedeset godina...

Aurelja Kadriu: Gde se nalazila škola?

Abdulah Zenelji: Škola je na putu ka Grmiji, blizu Američkog univerziteta, sa druge strane. Negde kasnije je pretvorena u nešto drugo. I onda je neko vreme bila gimnazija... Ne znam kako...

Aurelja Kadriu: Jezička?

Abdulah Zenelji: Jezička [Filološka gimnazija] Eqrem Çabej. Onda je premeštena, trenutno ne znam šta je. Znam da je AUK na tom putu.

Aurelja Kadriu: Kako je pamtite?

Abdulah Zenelji: *Shkolla Normale* je bila veliki hram znanja taada. Imala je autoritet, imala je dobre učitelje, vrlo dobre učitelje. Bila je nekako gnezdo nacionalizma. Odatle su dolazile generacije velikih ličnosti, oni su tada išli u *Shkolla Normale*. I to nas je učinilo odgovornim da budemo korisni društvu. Bila je policija kod škole skoro svakog dana, sećam se jako dobro. Na primer '68, demonstracije...

Aurelja Kadriu: Možete nam reći više o tome?

Abdulah Zenelji: 27. novembar je bio neverovatan, čitav kolektiv, svi učitelji, bili su uznemireni, struja je ugašena. Tako da smo mi nekako naterani da izađemo i da se priključimo gužvi protestanata. Naši učitelji su puno doprineli, nekako su imali viziju da učine da se priključimo idejama nacionalne renesanse, patriotske ideje. Iako je većina porodica nekako bila već formirana u duhu Manastirskog Kongresa. Ali drugačije je kad jedinstvo stvori moć, kad smo... Znam za puno prilika kad su nas optuživali, zašto je skinuta Titova slika ili zašto se nešto drugo desilo...

Aurelja Kadriu: Možete li nam reći o tim prilikama?

Abdulah Zenelji: Bilo ih je puno. Pokušali su da saznaju ko i kako je to urađeno. Ali je uvek bila harmonija među učenicima. Bilo je nemoguće da saznaju ko je uradio to. Mislim, krivica je kolektivna, niko ne može biti kažnjen zbog kolektivne krivice, tako da smo mi uvek izbegli to bez posledica. I učenici su takođe čitali, tada su krenule da stižu knjige iz Albanije, razne knjige i književnost je bila odlična. Bila je renesansa u stvari, nacionalna renesansa kroz te knjige. Mi bismo ih davali iz ruke u ruku. Sećam se da sam čitao knjigu koja je bila *bestseller* [Engleski- najprodavanija knjiga] tada, *Tradhëtia* [Izdaja] od Kaplana Resulija. Tu su knjigu svi čitali. I kasnije je degenerisana, znate kako se stvari odvijaju, da ne ulazimo u taj deo.

Ali *Normale* je bila veliki trenutak u nacionalnom formiranju. Nacionalističko u pozitivnom smislu reči, ne... U smislu zahtevanja prava koja nismo imali. Sećam se velike nepravde koja se desila u školi tada. Imali smo srpskog zamenika direktora koji je bio jako pristrasan. Prezivao je Kostanović, ako se ne varam. Pre nego što je počeo školski dan, jer se škola zvala Miladin Popović, i oni su hteli da odaju čast... Da daju poseban značaj učeniku koji je pročitao najviše knjiga iz biblioteke.

I on je otišao do bibliotekara da zvanično pita za spisak najboljih čitalaca. Bio je siguran da je najbolji bio Srbin. Bio je siguran u to. Kad je video da sam oko trideset knjiga ispred potencijalnog srpskog čitaoca, obustavio je, nagrada nije data. To mi je nekako ostalo u sećanju kao velika nepravda prema meni. Tu sam video, umesto da razmisli, iako je srpski zamenik direktora, umesto da razmisli da bez obzira na bilo šta, čitalac je čitalac. Čitalac nema nacionalnost, nema profesiju. Obično kažem da je predsednik čitalac, i ministar takođe, ministri, zvaničnici, vojnici, policajci isto...

Tako da, čitalac nema profesiju i čitalac mora biti vrednovan, onaj koji čita knjige. Nagrada nije data meni, i uvek razmišljam o tome, kakva je to bila nepravda. Mislim, takvi trenuci vam ostaju u sećanju. Ali morao sam to da prevaziđem, prevazišao sam to jer se duplira... Pošto nekome nije drago što ja čitam, onda ću da dupliram broj, čitaću duplo više. I to je bilo dobro za mene, ta nepravda je bila dobra {rukama pokazuje znake navoda}, da kažem pod znacima navoda.

Aurelja Kadriu: I to Vas je nekako motivisalo da se organizujete u borbi...

Abdulah Zenelji: Naravno, pošto, kako da kažem, doživeo sam tu nepravdu od mog dede sa svim stvarima kroz koje je on prošao. Zanimljiva stvar, moj deda koji je bio vojnik u Manastiru tokom 1908-1912, doživeo je Prvi balkanski rat. Bio je taoc jer je dezertirao i odvezen je u Beograd zajedno sa zarobljenicima i svima koji su ostali u Beogradu duže vreme. Iznenadjujuće, sprske vojne snage su upale na Kosovo i zarobile ostatak populacije. Ako potražite na internetu to, tražite marš u centru kod Terazija u Beogradu tada, ima fotografija koju su slikali Austrijanci tada i vidite kolonu zatvorenika sa policajcima po strani, odvođe ih u zatvore, i iznenadjujuće, moj deda je video mog pradedu posle nekoliko dana, kojeg nije video četiri godine, i on je bio zarobljen.

Moj deda je bio taoc jer je bio dezertir Prvog balkanskog rata, uz sve grozne stvari koje je morao preživeti kao zarobljenik dvorca Skoplja, slati u Niš vozom kao da su životinje, on je rekao da je trideset procenata ljudi odatle preminulo jer su se razboleli u putu, zarazne bolesti poput tiusa. Bilo je grozno. Mislim, imam sve te priče od mog dede i kako se on osećao dok ih je prepričavao meni. Meni su delovale samo kao priče, ali za njega su to bila stvarna iskustva. I zamilite...

Aurelja Kadriu: Zašto je Vaš pradedo bio tamo?

Abdulah Zenelji: Moj pradedo, tu je problem... Jer kad su srpske snage upale na Kosovo, oni su zarobili nekoliko ljudi koji su bili tu.

Aurelja Kadriu: 1912?

Abdulah Zenelji: 1912. vrlo čudno. I oni su se sreli sasvim slučajno. Moj deda je sreo svog oca, ko je moj pradedo. Čak mu je ime bilo Zenelj, odatle potiče naše prezime.

Aurelja Kadriu: Da li se to desilo zbog događaja koji su se dešavali u Albaniji tada ili...

Abdulah Zenelji: Ne, ne, ne. Balkanski ratovi, okupacija Kosova 1912. naravno međunarodni faktor tog vremena je takođe imao udela u svemu ovome, jer znate za odvajanje granica, onda ide...

Aurelja Kadriu: Londonska konferencija...

Abdulah Zenelji: Londonska konferencija i sve što je sledilo. Bilo je grozno, kasnije posle 1912. kada su prvi kolonisti, prvi Srbi došli u selo, naravno da se ne sećam jer sam se rodio '52. ali imali smo

srpske komšije. Bilo je grozno kakvi su bili Srbi. Oni su bili oni Srbi koji su bili deo poznatih masakra, onog u Propaštici i tako dalje...

Aurelja Kadriu: Imali ste komšije Srbe na selu ili ovde?

Abdulah Zenelji: Da, na selu, na selu. Naučio sam srpski jako rano. Rekao sam vam ranije, govorio sam...

Aurelja Kadriu: Kakva ste iskustva imali s njima?

Abdulah Zenelji: Zapravo je teško primetiti tendencije kod komšija, ali oni su bili deo sistema, deo terora kroz koji smo prošli. Kao što kažu: "Davno bilo, davno zaboravljeno". To je bio čudan period, ali zbog međunarodnog faktora, došlo je kraju.

Aurelja Kadriu: Htela sam da Vas pitam, pomenuli ste da ste bili pod uticajem onih koji su došli iz Đakovice kad ste se preselili u Prištinu. U kom naselju je to postojalo?

Abdulah Zenelji: Naselje blizu osnovne škole Meto Bajraktari, tu sam živeo.

Aurelja Kadriu: Da li se to naselje sastojalo uglavnom od ljudi iz drugih gradova?

Abdulah Zenelji: Bilo je skroz novo naselje, znate, blizu škole, ispred Qafe i škole. Poznate porodice iz Đakovice su živele tu, Brovina, Stavileci, Rudi i druge porodice. Bio sam čak prijatelj s njima tada, mislim, imao sam prijatelje iz porodice Fljore Brovine, poznao sam Fljoru otada. Fljutura Brovina, sestra Fljore Brovine je bila sa mnom u odeljenju. Onda bilo je drugih aristokratskih porodica, mislim, tako su delovali iz perspektive onih koji su dolazili sa sela, bili su deo nomenklature ili deo razvoja. Čerke muzikog kompozitora, slikara, čerke raznih direktora, emancipovanih ljudi koji su bili... I ja sam imao sreću da odrastam u takvom okruženju, i naravno, to je učinilo da učim od njihovih vrlina, ali sam se dokazao da sam veštiji, kretao sam se brže, znao sam da kradem kao što pčela krade nektar. Uvek sam bio ambiciozan.

Aurelja Kadriu: Kad ste odlučili da studirate matematiku?

Abdulah Zenelji: '71-'72.

Aurelja Kadriu: Kako ste se odlučili za matematiku?

Abdulah Zenelji: Najbolje sam znao matematiku tokom *Shkolla Normale*. Matematika je kao... Matematika je moj spas jer na kraju dana, sve u univerzumu je matematika.

Aurelja Kadriu: Da li ste to doživeli kao odvajanje od knjiga?

Abdulah Zenelji: Ne, ne ne. Suprotno, pomoglo mi je. To su dve krajnosti koje sam spojio. Bio sam jako dobar u tehničkom crtanju, bilo je neverovatno, figurativne umetnosti, simetrija, harmonija i ostalo... To su pravila koja, mislim, kao što ima harmonije u figurativnim književnostima, u književnosti u pisanju i svemu, isto važi i za nauke, postoji sistem, red. Onaj koji postigne uspeh uvek zna kako da osvesti sebe, jer znaju kako da stvore harmoniju. Ako stvorite harmoniju da su vrata vrata, nešto ulazi kroz vrata a ne kroz prozor, prozor je tu da se gleda kroz njega, prozor pušta svetlost, vazduh... Mislim, morate znati značaj, težinu ili posvećenost svakog objekta. Imamo sreće, pričam o svojoj generaciji, što smo uspeli nekako da se suočimo ili da približimo dobru tradiciju, veliko bogatstvo filozofije i ljudske mudrosti sa međunarodnom književnosti.

Imao sreću da spojim to dvoje, baš kao što sam uspeo da volim i nauku i književnost i da iz znam. Zanimljivo je, postoji knjiga koja još nije objavljena, preveo sam je godinama ranije, Aristotelova Retorika, to je remek delo koje govori o pričama koje sam čuo od svog oca. Mislim, to je u podsvesti ljudi da smo u jednom trenutku u našoj prošlosti imali univerzitete, napredak, škole, palate, imali smo jako razvijen urbani život.

Tako da Sibovac, moje odno selo je vrlo blizu jako poznatog antičkog lokaliteta na Kosovu, Vendenis. I kad sam otišao da vidim to, mogao sam sam da vidim ulicu tog grada starog dve hiljade godina. Bio sam tu pre prve žetve, dok je još zeleno, boja jedne strane zrna, mogao sam da vidim gde je bila ulica i onda priče da: "Bilo je ovako, mačke su hodale po zidovima". i onda je zanimljiv deo vegetacije. Istoriografija govori o tome, da je tu bio ogroman grad, u jednom trenutku u prošlosti. I postoje debate o tome gde je bio centar Dardanije, da li je u Skoplju ili Pre-Justinijana, lokalitet Ulpijane, ili da li je bilo u oblasti koja je poznata kao Galap oblast, ako kopate tu, nema šanse da ne nađete nešto. To je misterija koju će arheolozi otkriti uskoro.

Aurelja Kadriu: Ima li nekih znakova?

Abdulah Zenelji: Ima mnogo znakova, mnogo znakova, apsolutno. Bilo je puno rudnika, bilo je... Duboki [rudnici] su u Lapskoj oblasti, kanjoj je neverovatan. Tu su bili lokaliteti na primer, selo Palatna, na primer, nazvana po tome što je bilo toliko palata tu. Tu je bio rudnik srebra i zlata, mislilo se da je tu bio takozvani grad Kosova u kanjonu koji je na ušću reke Labe. Odrastao sam slušajući takve legende, priče od moje porodice sa tatine strane, ali isto kad sam otišao u posetu kod strica, u selo Lapaštice, Gornja Lapaštica.

Priče sa *katalajem* koje su zvali dive, sa džinovima i svim tim, one su nama delovale samo kao priče ali ako ih analizirate, ako uđete u književnost i mitologiju, te stvari priznaje nauka. Mislim, nauka priznaje ranu civilizaciju, mitologija priznaje njih takođe. Svi smo odrasli u tom svetu i to je stvorilo viziju, ili kako da kažem, širenje horizonata da možemo da vidimo svet drugačije i da razvijemo našu profesiju ili zadovoljstvo čitanja, takoreći.

Aurelja Kadriu: Da li ste zavštili fakultet... Bili ste u Prištini, je li tako?

Abdulah Zenelji: Imao sam sreću da radim sa knjigom i bilo mi je teško nastaviti učenje matematike sa korespondencijom pa sam krenuo da učim književnost. Nisam imao problema sa književnosti naravno, eventualno sam diplomirao, moj prosek je bio 8.5 do 9. Možda nije skromno reći ali u književnosti, to je nešto neverovatno. Kad sam izlazio na ispите, sebe nisam video kao studenta, smatrao sam da sam isti nivo kao i profesori. Suprotstavljao sam se profesorima, nisam se slagao s nekim pristupima ili tačkama gledišta. Kritikovao sam socijalistički realizam, tu pristrasnu književnost, imao sam sreću što sam čitao knjige na drugim jezicima, pogotovo na hrvatskom i srpsko-hrvatskom, nije bila knjige koja nije prevedena tokom vremena koje sam provodio na sajmmima... Naravno, kasnije su bili međunarodni sajmovi, gde sam uz pomoć francuskog uspeo da...

Aurelja Kadriu: Kad ste krenuli da studirate književnost?

Abdulah Zenelji: Odmah nakon povratka iz vojske, 1976.

Aurelja Kadriu: Gde ste služili vojni rok?

Abdulah Zenelji: U Leskovcu. Bio sam u Leskovcu četrnaest meseci.

Aurelja Kadriu: Kako je bilo?

Abdulah Zenelji: Pa... bilo je kao u vojsci! Imao sam sreće što nisam bio tu '81. jer bih se vratio u sanduku¹⁴, kao što je i bilo. Borio sam se za uzrok, terao sam ih da mi daju da gledam TV na albanskom, borio sam se za svoja prava, odlučio sam da ne radim vojne vežbe nego da gledam albanske emisije umesto toga. Bio sam borac u to vreme u Leskovcu, iznenađen sam što, ako bih bio tamo '81. moja sudbina bi bila potpuno drugačija.

Aurelja Kadriu: Rekli ste da ste odustali od matematike '73?

Abdulah Zenelji: Onda sam krenuo da radim za *Rilindju*.

Aurelja Kadriu: Na kojoj poziciji?

Abdulah Zenelji: Bio sam odgovoran za prodaju knjiga, mislim, bavio sam se prodajom knjiga. I polako sam uspeo da dobijem unapređenje tokom '80ih, 84. sam postao šef prodaje knjiga, bio sam jako dobar u prodaji, mislim distribuisanju knjiga, uvek sa vizijom da ću se baviti i kreativnim delom knjige. Pisao sam, nikad nisam prestao da pišem. U to vreme, poznao sam najbolje pisce jer sam bio s njima u *Rilindji*, Anton Pašku¹⁵, Alji Podrimja¹⁶, Rifat Kukaj¹⁷, Fahredin Gunga¹⁸, najbolji pisci tog

¹⁴ Kontekstualno: Upućivanje na talas navodnih samoubistava albanskih vojnih obveznika 1990. godine, koji nikada nisu ispani i koji su uvek bili odbijani od strane porodica.

¹⁵ Anton Pashku (1935-1998), Albanski autor.

¹⁶ Ali Podrimja (1942-2012) bio je albanski pesnik. Rođen u Đakovici, za vreme tadašnjeg dela Albanije pod italijanskom kontrolom. Posle teškog detinjstva zbog smrti roditelja, studirao je albanski jezik i književnost u Prištini do 1966.

vremena. Od '78. pa nadalje, bio sam dobar prijatelj sa Ibrahimom Rugovom¹⁹, na primer, Redžep Ćosja²⁰, sa svim književnicima, i ja sam u tome, bez obzira na to što nikad nisam prestao da volim matematiku i druge nauke, jer one dopunjuju jedna drugu, one stvaraju opštu harmoniju.

Aurelja Kadriu: Kako se politička situacija odrazila na *Rilindju*?

Abdulah Zenelji: Bilo je jako teško, i na kraju dana, moć koja je vladala imala je za cilj da uništi napredak koji je postignut do tada... Jer se to sve desilo '81. i posle toga su oni zaustavili napredak albanskog naroda u bivšoj Jugoslaviji. Bilo je grozno. Ali temelj je postavljen, i mi smo narod koji preživljava katastrofe, preživljavamo tragedije.

Aurelja Kadriu: Pričajte nam detaljnije o tome kako ste doživeli to...

Abdulah Zenelji: Bilo je jako, jako teško jer su nas izveli iz zgrade *Rilindje*. Izdavačka kuća je bila na devetom spratu, izveli su nas sa devetog sprata.

Aurelja Kadriu: Kada?

Abdulah Zenelji: '92, 1992. Počelo je '90. počelo je...

Aurelja Kadriu: 81...

Abdulah Zenelji: '81. prekidanje odnosa sa Albanijom je bilo grozno, mislim, sa Albanijom...

Aurelja Kadriu: Razmenjivali ste sa Albanijom u to vreme?

Abdulah Zenelji: Razmenjivali smo izdanja, knjige, dobili bismo tone knjiga iz Albanije svake godine i distribuisali knjige, pogotovo prevedena dela, ali takođe i originalna dela, razne romane, knjige, ali književni prevodi su bili odlični.

Aurelja Kadriu: Zaašto je došlo do toga, kako se kasnije odrazio taj prekid odnosa sa Albanijom...

Abdulah Zenelji: Koristili su događaje koji su se dešavali kao izgovor jer su studenti prvo bili protiv protesta protiv loših uslova i tako dalje, ali to je bila igra vladajuće strane, oni su hteli da pretvore to u nešto drugo, mislim hteli su da izgleda kao da su oni protiv-revolucionarni i hteli su da zbate ustavni poredak, tako da su počele kazne i restrikcije, mislim, tako je prestala saradnja sa Albanijom i zapravo je bio jasan znak da razvoj Albanaca u Jugoslaviji će biti prekinut jer je krenula velika eksplozija.

¹⁷ Rifat Kukaj (1938-2005) bio je kosovski Albanac i uspešan pisac albanske književnosti za decu i odrasle.

¹⁸ Fahredin Gunga (1936-1997), albanski pesnik.

¹⁹ Ibrahim Rugova (1944-2006) bio je pisac i novinar, osnivač i vođa Demokratske Lige Kosova, i predsednik Kosova tokom rata i do smrti.

²⁰ Rexhep Qosja (1936-) albanski autor i književni kritičar. Ima diplomu Univerziteta Prištine i master diplomu Filološkog fakulteta, Univerziteta Beograd 1968.

Znate Akademiju Nauka, Kosovo je napredovalo 1974. bilo je skoro pa republika pa je njima smetao razvoj. Kosovo se razvijalo u smislu da su se fabrike otvarale, industrija se razvijala. Sve republike od Slovenije do Makedonije su morale da ulažu u Kosovo. Kosovo je vrlo polako koračalo, naravno polako u poređenju sa trendom kojim treba da se kreće, ali ipak, bilo je kretanja i njima je to smetalo. Zato su iskoristili '81. kao izgovor, i počeli su veliki problemi, dve-tri godine su bile jako teške, znate, jako teške, protesti rudara ili kad su bile promene u vezi koliko god malo autoriteta je Kosovo imalo, oni su hteli i to da opozovu, naravno da narod nije mogao to tolerisati, i eskaliralo je u ono što smo videli.

Još nešto strašno su predvideli kosovski Albanci ali društvena organizacija i događaji tog vremena nisu hteli rat na početku, i nekako je dobro što je pomeren na Bosnu i Hrvatsku, što se mislilo da će se desiti na Kosovu prema glasovima tog vremena, jer ja nisam bio deo, kako da kažem, rukovodstva tada i nisam znao, ali za šta se mislilo da će se desiti na Kosovu, pomeren je u Hrvatsku i Bosnu. Onda polako, došlo je vreme da se to postigne i ovde sa oružjem.

Aurelja Kadriu: Možete li nam pričati o tome kad su Vas otpustili, iz *Rilindje*, kad je *Rilindja* zatvorena?

Abdulah Zenelji: *Rilindja*, proces je zapravo počeo '90. godine, mislim i onda je postajalo sve teže svake godine, '92. i '93. su takođe počeli da nas izbacuju iz zgrada ili smo morali da plaćamo kiriju ili... Mislim, bilo je strašno.

Aurelja Kadriu: Kako ste funkcionisali kasnije, jeste li nastavili?

Abdulah Zenelji: Selili smo se, kao što su se škole i univerziteti selili u škole-podrum²¹, počeli smo da se organizujemo van zgrade *Rilindje* i preživeli smo. Naravno, u to vreme sam koristio strategiju Buzuku izdavačke kuće koju sam registrovao čim se zatvorila *Rilindja* 1990. Nisam je registrovao u Prištini jer mi ne bi dozvolili, bila mi je potrebna zgrada i neka vrlo stroga pravila da bi registrovao biznis, takođe treba da uplatite novac u banci, nije kao danas kad možete da pokrenete preduzeće bez imalo novca.

Ali srećom, bilo je dosta dobrih ljudi, otišao sam u Đakovicu, na ekonomski sud u Đakovici, registrovao sam biznis tu i ta veza sa Đakovicom mi je pomogla da otklonim moje tragove, mislim, vlast mi nije dozvoljavala da radim, mislim, čovek mora biti jako sposoban da to uradi. Uspeo sam to da odradim, nije bilo hrabro s moje strane ali je bilo pametno, mislim predvideti da će se sve...

Aurelja Kadriu: Da li onda *Rilindja* nastavila pod istim imenom?

Abdulah Zenelji: *Rilindja* je nastavila sve do posle rata, mislim naziv je sačuvan, osoblje takođe. '99. kad su srpske snage otišle, skroz drugačija promena je započela.

²¹ Do 1991. godine, nakon što je zakonodavstvo Slobodana Miloševića proglasilo srpski jezik kao službeni jezik Kosova i uklanjanja svih albanaca iz javnih službi, albanci su takođe bili isključeni iz škola. Albanci su reagovali tako što su stvorili paralelni sistem obrazovanja uglavnom u privatnim kućama.

Aurelja Kadriu: Da li ste bili deo *Bujku*²²?

Abdulah Zenelji: *Bujku* je bila kamuflaža dnevne *Rilindje* jer je ona bila zabranjena, ali posle rata *Rilindja* se objavljivala kao *Rilindja*.

Aurelja Kadriu: Da li su bili isti ljudi?

Abdulah Zenelji: Da, bili su isti ljudi u izdavaštvu, ali je bila skroz druga promena, možda je to do ljudskog ega ili nečije želje za moć, neki drugi problemi su se pojavili. Nisam imao vremena za takve stvari jer nisu bili dobri sa mnom, znao sam šta sam doprineo da spasim književnost i dobro ime *Rilindje*, i sloboda je došla '99. oni su nastavili, nisu hteli moju pomoć, dobro.

Aurelja Kadriu: Šta se tad desilo?

Abdulah Zenelji: Nastavili su neko vreme, ali nije puno vremena prošlo i oni su je zatvorili iako je bila u sklopu Ministarstva kulture, koje je osnovano 2002, i šest plata je plaćalo ministarstvo. Ministarstvo je obustavilo izdavaštvo, nisam bio deo grupe tih šestoro ljudi, bio sam deo grupe koja nije dopuštala obustavu izdavaštva, koristio sam sve mehanizme sve do Ujedinjenh Nacija, ali oni koji su ostali nisu znali kako to da rade, onda sam ja nastavio svojim poslom. Uspeo sam da organizujem Sajem knjiga '99. i uspeo sam da pomognem izdavačima iz Albanije, nije ih nigde bilo, mislim pričamo o '95, '97, '98.

Organizovanje prvog sajma Tirani '98 je bila zasluga inicijative sa Kosova, postoje originalni dokumenti koje smo potpisali u Frankfurtu, dosta smo radili oko homogenizacije, oko stvaranja dobrih odnosa i naravno, danas je književnost jedna od najboljih aktivnosti. Književnost se danas pretvorila u industriju i naravno da ima konkurencije, vidim konkurenciju kao pozitivnu stvar, jer ona donosi kvalitet, kvalitet donosi kvalitet, i na kraj čitalac ima koristi od toga.

Aurelja Kadriu: Gde ste Vi bili u toku rata?

Abdulah Zenelji: Bio sam u Korči kao izbeglica sto dana.

Aurelja Kadriu: U Korči?

Abdulah Zenelji: Da, u Korči. Jer bili smo u Blacu nedelju dana i nismo znali ništa kad je stiglo naređenje da se isprazni kamp, oni su nas samo stavili u autobuse i nismo znali ni gde idemo.

Aurelja Kadriu: Kad ste bili u Blacu?

Abdulah Zenelji: Bio sam u Blacu oko 30-31 marta, tako nešto.

Aurelja Kadriu: Mislim, koje godine?

²² Farmer, dnevne novine koje su zamenile *Rilindju* nakon što ju je zabranila srpska vlast, u avgustu 1990.

Abdulah Zenelji: '99. odmah posle 24. [marta]. Bombardovanje je uveče, ostali smo u Prištini četiri-pet dana a onda su policijske snage došle i odveli su nas i onda marširanje od...

Aurelja Kadriu: Otišli ste posle bombardovanja?

Abdulah Zenelji: Da, četiri-pet dana posle bombardovanja. Nikad ne bih otišao da nas snage nisu izbacile. Nedelju dana u Blacu je bilo strašno. U Korči sam imao sreće da... Književnost me je spasila u Korči takođe, čitao bih stotinu strana dnevno, spasilo me od, od... Jer ostavili smo sve iza nas, nismo znali šta će se desiti, sve što smo imali ostavili smo zbog naših života, oni su ostali iza na i nismo znali da li će biti spaljeno ili ne.

Aurelja Kadriu: Napustili ste kuće?

Abdulah Zenelji: Da, da, jesmo, mislim policijske i vojne snage su došle u svako naselje i...

Aurelja Kadriu: Na kom putu je bila kolona?

Abdulah Zenelji: Išla je skroz do železničke stanice, tu bi nas okupili i sledećeg dana stavili u vozove, nismo imali pojma gde idemo.

Aurelja Kadriu: Kojim putem ste išli?

Abdulah Zenelji: Išli smo dole niz ulicu gde je sad srpska crkva, do glavne ulice, do spomenika, do Qafe i onda pravo putem...

Aurelja Kadriu: Spomenik?

Abdulah Zenelji: Spomenik, onaj trougao tamo. Video sam jako čudnu scenu, blizu mosta gde je kružni tok koji vas vodi do nove zgrade Opštine u Dragodanu, u Arberiji kako je sad zovu. Tu sam video jezivu scenu koju nikad neću zaboraviti. Srpska policija, vojnik, oni su bacili zastavu SAD-a na zemlju, i on je gazio po sredini, bio je naoružan do zuba, kad sam video tu scenu, bio sam optimističan jer sam mislio da su ljudi i da će doći do slobode jednog dana, jer rujanje Američke zastave na taj način je nešto neoprostivo, nikad neću to zaboraviti. Znae, ambasada, Američki konzulat i to je bila jako velika zastava, onaj koji je bio naoružan do zuba je gazio po sredini, ne znam da li je bio vojnik, policajac ili paravojnik. Nismo se ni usudili da ga gledamo jer je mogao da vas izvede iz kolone i da vas upuca tu, bilo je užasno iskustvo.

Aurelja Kadriu: Da li ste prošli kroz Qafu?

Abdulah Zenelji: Da, kroz Qafu do železničke stanice, te noći...

Aurelja Kadriu: Kroz put gde je sad gimnazija Xhevdet Doda ili pravo?

Abdulah Zenelji: Ne, išli smo pravo, mislim tu, gde je sad železnička stanica...

Aurelja Kadriu: Da li ste tu prespavali?

Abdulah Zenelji: Tu smo bili jednu noć, do jutra, i nismo ni mogli da spavamo jer nismo znali šta se dešavalo. Mogli smo da čujemo pucnje gore iz Arberije i da budem iskren, zamolio sam moju ženu da pokrije decu jer sam mislio da dolaze da pucaju i nas, stvarno sam mislio da će nas upucati. U takvim fizičkim uslovima smo bili, bio sam spreman da će doći da nas masakriraju jer smo bili pod otvorenim nebom i pucnjevi su dolazili sa svih strana i mi smo bili kako se kaže, u Božjoj milosti. Vozovi su stigli sledećeg jutra, potrpali su nas unutra kao da smo životinje, brojao sam, bilo je 24 ljudi u jednom vagonu i nismo znali da li nas vode u Srbiju, u Niš, u Kraljevo.

U Kosovo Polju je skrenuo ka Skoplju i bio sam optimističan, imali smo sreće jer oni koji su bili u vozu pre nas su prošli kroz mnoga mučenja. Mi smo imali sreće jer nije bilo mučenja u našem vozu iako sam doživeo odvajanje od moje porodice, pola porodice je u jednom vagonu a druga u drugom jer je bilo nemoguće naći ikoga u toj gužvi, izašli smo na Hani i Elezit, nisam znao šta se desilo mojoj porodici ili u drugom delu.

Aurelja Kadriu: Da li ste granicu prešli peške?

Abdulah Zenelji: Peške i onda smo došli u Blace prugom, bilo je polje. Mislim, kako da kažem, ničija zemlja, ona između dve granice, i nedelju dana sam gledao scene... Tu je bilo oko dvesta, trista ljudi.

Aurelja Kadriu: Kako ste se onda našli s porodicom?

Abdulah Zenelji: Pronašli smo se kad smo izašli iz voza, oni su bili u drugom vagonu i kad su izašli iz voza naravno da smo se našli. Nismo znali šta se dešava te prve noći, jedne noći je padala kiša, bilo je hladno, bila je zima, grozna zima. Tehnički nije bila zima, već je bilo proleće, bio je 29,30. mart i 1. april. Onda je bilo gotovo, 6. aprila smo otišli u Korču. Imali smo naređenje da napustimo Blace pre nego što stigne toplo vreme, kolera i druge ozbiljne bolesti bi se širile jer vreme postaje toplije i bilo je puno smeća.

Tu je bilo dvesta ljudi i zamislite koliko je smeća bilo u tom kampu. Opisao sam sve to u mojoj knjizi *Toka Sqiptare* [Albanska Zemlja] koju sam napisao dok sam bio u Korči i onda je objavljivana u serijama, ne znam da li će je pretvoriti u knjigu. Zapisivao sam svoja iskustva svake nedelje, da li iz Blaca ili iz mog života u Korči, ili sećanja svakodnevnog života, zapisivao sam ih i objavio u lokalnim novinama u Pogradecu... Tu smo bili sto dana, izdavač Afroviti Kušo me je zamolio da ostavim neke delove [neobjavljene] ali pošto se desilo tako kako [se desilo], NATO snage su upale na Kosovo, i svi su vraćeni avionima. Odveli su nas iz Korče u Kuks NATO helikopterom.

Aurelja Kadriu: Zašto?

Abdulah Zenelji: Tu su bile NATO snage sa svojim helikopterom i oni su nas doveli ovde, helikopteri su bili ogromni. Brojao sam, bilo je 26 ljudi mislim, samo dve porodice su se vratile iz Korče. Mi smo

zapravo išli iz Drenova, što je rodno mesto Aleksandra Stavre Drenova, ko je pisac albanske narodne himne, onda je tu Bobošnica i onda Korča. To je nekako bila kolevka albanske kulture u Korči i ja sam se brzo integrisao u kulturne krugove u Korči, sa pozorišnim glumcima, piscima i muzičarima, oni su čak bili iznenađeni kako sam ja poznavao taj mentalitet, tu filozofiju, taj napredak.

Korča je jedan od onih gradova koji ima odličnu kulturnu tradiciju. Išao sam da posetim prvu žensku školu, prvu albansku školu, školu Pandeli Sotiri, nije bilo mesta bez spomenika u Korči. To je bilo nešto pozitivno u toj tragediji kroz koju smo prolazili kao izbeglice, mislim to nam je ispunjavalo živote. To su bili događaji o kojima se piše u knjizi *Toka Sqiptare* i koja je objavljena u serijama. Izdavač ih je sakupio u jednu knjigu i to je knjiga o mojim iskustvima u Korči, i takođe sadrži neka prisećanja o mom ranom životu.

Aurelja Kadriu: Gde ste bili u Korči, da li ste bili kod neke porodice?

Abdulah Zenelji: Porodica nam je dobrovoljno dala jedan prostor, to je bio prazan stan jer je vlasnik živeo i radio u Grčkoj. Bila je garsonjera, imala je kuhinju, jednu sobu i jednu kuhinju i tu sam živeo sa celom porodicom, tada je i moja majka bila živa i tu smo živeli sto dana. Nakon što su došle [NATO] snage, moja mama s mojom sestrom i mojim sinom su odmah došli ali sam ja morao da ostanem jer sam imao neke obaveze, pokušavao sam da završim dramu o Majci Terezi, nisam imao sreće pa sam morao da se vratim, bilo je naređenje koje nas je forsiralo da se vratimo i tako se desila priča sa helikopterom.

Aurelja Kadriu: Kada ste se vratili?

Abdulah Zenelji: Bilo je oko pet-šesnaestog jula...

Aurelja Kadriu: Kako ste zatekli...

Abdulah Zenelji: Na svu sreću, mala šteta je načinjena, ali ne onoliko koliko sam očekivao. Ukrali su kompjutere, štampač ili nešto, ali moje najbitnije blago, moje knjige, biblioteka je bila bezbedna. Tu sam imao strategiju, bacio sam knjige po podu oko polica tako da to vide kad budu došli, stekli bi utisak da je već neko bio pre njih i da te knjige nisu važne, tako da sam ih bacio na pod, sve knjige, oko deset hiljada naslova i pričam o svojoj ličnoj biblioteci, ne od izdavačke kuće jer je bilo negde drugde.

Bila je nekakva garaža koja ne daje utisak mesta u kom se nalaze knjige, tako da je prošlo neprimećeno, znajući kako da se kamufliraju stvari je takođe veština. Znete čak i tenkovi se sakriju nekim liščem, granama, tako da ostali ne znaju da je tenk, mislim, možete i da koristite umetnost jer je borilačka veština takođe umetnost sama po sebi, to je filozofija i čovek uči čitajući.

Aurelja Kadriu: Kako se Vaš život nastavio posle rata?

Abdulah Zenelji: Bilo je zapravo jako teško posle rata, trebale su nam pozajmice, prvo su banke smeštene. Sećam se prvog zajma kojeg sam uzeo, organizovali smo sajam knjiga za kratak period,

tržište sa Albanijom je bilo otvoreno, stvarale su se pilike, stizale su knjige iz Albanije. Cilj je bio da se pomogne izdavačima, bez obzira na to što je problema u razvoju, bilo je konkurencije, neko ide brže, koriste alternativne metode a ja nisam imao ambicije, kako da kažem, da nekome pomračim Sunce. Radio sam polako sa pozajmicama, moje ambicije su bile da sačuvam substance, da hodam, da imam spor ali siguran napredak.

Aurelja Kadriu: Kakve knjige ste objavljivali do sada? One čiji ste autor?

Abdulah Zenelji: Imam oko šest objavljenih knjiga, imam oko sedam, osam nacрта, da li priča, novela, drama koje čekaju da budu objavljene. Imam oko tri, četiri knjige poezije objavljeno, vrlo sam aktivan na Facebook-u, tu često postavljam poeziju. Poezija je izraz, oslobađanje, otpuštanje emocija i svakodnevnih prepreka i to je zadovoljstvo. Umetnost je nešto, umetnost zadovoljava vaš život i ja sam sad zadovoljen, pogotovo pošto sam u penziji, živim kreativno, živim sa književnosti, živim sa knjigom, kulturom, razvojem u polju umetnosti. Albanci napreduju, pogotovo što se tiče knjiga. Ali kao izdavačka kuća, uspeo sam da objavim skoro sedamsto naslova koji su jako zanimljivi naravno, finansiranje je uglavnom lično i trudim se da pomažem omladini.

Moja tendencija i cilj je da pomognem mlađima, znajući kroz šta sam morao sam da prođem bez ideje za rešenje, i znam da je nekad vaše polje aktivnosti jako usko. Ja volim da podržavam mlađe, i mislim da sam uspešan u tome. Nikad nisam tražio novac od autora za izdavanje, trudim se da pomognem svojim znanjem u poboljšanju svakog izdanja, i mislim da mi to uspeva da takođe radim dobre stvari u polju prevođenja jer objavljujem najbolje knjige koje su svetski trendovi, vrlo brzo ih objavim na albanskom.

Aurelja Kadriu: Da li ih prevodite sami?

Abdulah Zenelji: Ne, imam prevodioce. Nemam vremena za to. Mogao bih da prevodim sa francuskog, ali moram da se bavim vizijom, planom, organizovanjem. I sad, na primer, ove poslednje četiri godine najbolji romani francuske književnosti koji su dobili nagradu *Goncourt*, što je kao Nobelova nagrade Francuske. Dobio sam autorska prava da objavim i objavio sam ih kao izdavačka kuća. Ili na primer, poslednji Nobelovci, ove zadnje četiri, pet godine sam dobio prava da objavim *Padje Podjamo*, Svetlana Aleksijević i mnogi drugi. Dakle, pratim svetske trendove i druge romane koji su jako popularni u svetu, govorim o književnosti jer svoj život vodim prema uspesima književnosti, meni je veliko zadovoljstvo i ja gajim poštovanje za poznate svetske izdavačke kuće, pogotovo one u Fransuskoj i Parizu, *Gallimardi*...

La Marjon i drugi izdavači, Akcyd na primer, imam jako dobar odnos sa Akcydom, objavio sam dela mnogih poznatih francuskih autora zapravo, Matijas Enar i pobednik *Goncourta*, Metrik Vujar s kojim sam u dobrim odnosima ali šta je najzanimljivije je to trenutak kad je Emanuel Makron pobedio na izborima prošle godine, on je postavio izdavača Akcyda za ministra kulture, mislim, to je njegova vizija... Imao sam šansu da se sprijateljim s njim tokom ceremonije otvaranja sajma knjiga u Frankfurtu gde je gošća bila i Francuska.

Emanuel Makron i Angela Merkel su bili deo ceremonije otvaranja i bilo je veliko zadovoljstvo biti pozvan od strane organizatora takvog događaja. Bilo mi je zadovoljstvo jer sam doprineo nečemu u polju knjiga, zato me je organizator pozvao da budem deo ove aktivnosti. Ili na primer, Salon De Livre koji je održan u Parizu pre mesec dana, upoznao sam, predsednik Emanuel Makron nije bio daleko, ali sam iskoristio priliku da upoznam francuskog premijera Eduarda Filipa i da mi potpiše knjigu. Dobio sam autorska prava i knjiga je spremna za sledeći sajam knjiga u Prištini, knjiga će biti spremna nakon dve nedelje i biće dostupna našim čitaocima, ima vrlo zanimljiv naziv.

Ljudi koji je budu čitali će iskusiti fenomen čitanja koji moramo da utvrdimo i da podstaknemo naviku čitanja jer naš obrazovni sistem, porodica, okolina i naše društvo moraju da rade sve što je moguće da stvore i kultiviraju naviku čitanja, ako želimo da postignemo nešto... Jer ja kao seosko dete od četiri godine, koje je došlo u Prištinu je postiglo nešto, i ako jesam, to sam uradio uz pomoć čitanja.

Aurelja Kadriu: Ako nemate ništa da dodate, gospodine Zenelji, htela bih da Vam se zahvalim za intervju.

Abdulah Zenelji: Hvala vam! Trudio sam se da otvorim život knjigom, bio bih zahvalan ako sam uspeo išta da kažem. Hvala vam puno!